

În „Revista Istorică”, Nr. 1-2, 2008, semnalăm articolul lui Nicolae Liu, *Orizont european în iluminismul românesc. Francofonie și cultură franceză*. (Îl semnalăm mai ales că este practic singurul studiu consacrat modernizării societății românești apărut în „Revista Istorică” în 2008, fapt care provoacă unele interogații în legătură cu oferta).

Articolul e instructiv nu atât prin ceea ce oferă, cât prin ceea ce nu oferă; nu prin realizări, ci prin nerealizări. Mai precis, se relevă modul în care n-ar mai trebui să fie abordate temele de istorie a culturii.

În fond, studiul lui Nicolae Liu reprezintă o adunare de informații fără o structură ideatică, adică fără o concepție care să organizeze materialul după anumite criterii metodice, conferindu-i semnificația istorică specifică. Propriu-zis, autorul nu analizează ci doar consemnează date, pe care le înșiruie într-o ordine interșanjabilă (traducerile înaintea teatrului sau invers, nu are nicio importanță pentru logica textului).

Informațiile sunt de altfel în general cunoscute. Meritul autorului este că le-a strâns într-un fel de compendiu a ceea ce s-a scris până acum despre influența culturii franceze în societatea românească, punând la dispoziția cititorului un „instrument de lucru”. (Sesizăm totuși absența din bibliografie a cărții „clasice” a lui Pompiliu Eliade).

Cea mai interesantă considerație ni se pare aceea referitoare la funcția politică imediată a traducerilor din Voltaire (*Le tocsin des rois* și *Traduction du poème de Jean Polcof, conseiller de Holstein sur les affaires présents*). Autorul remarcă aici faptul că acestea s-au realizat în contextul războiului ruso-otoman din 1768-1774, servind ca mijloace de propagandă în favoarea Rusiei (p. 149-150). Este o remarcă interesantă întrucât indică modul în care, pentru a înțelege într-adevăr istoria culturii, aceasta trebuie interpretată prin raportare la cadrul social și politic.

Tocmai sub acest aspect al contextualizării ni se pare însă nerealizat articolul. Informațiile privind activitatea culturală sunt livrate în sine, ca și cum ea s-ar desfășura desprinsă de celelalte coordonate ale societății; ca și cum scriitorii, profesorii, editorii ar fi funcționat în abstract, și nu în interiorul anumitor rețele sociale și instituții.

Istoria culturii nu mai poate fi redusă la istoria producțiilor literar-artistice: a textelor și a imaginilor. Se impune analiza codurilor culturale, adică a sistemelor de referință socială care circumscriu semnificativ textele și imaginile. Se evidențiază astfel contextul social al culturii, precum și modul în care aceasta s-a inserat organic în relațiile sociale, constituind cauza eficientă a transformării lor.

Pentru un atare demers înregistrarea producțiilor literar-artistice nu este decât o primă etapă. Este necesară de asemenea identificarea rețelelor sociale și a căilor în/prin care circulă informația, precum și precizarea raporturilor dintre societatea civilă și puterea politică. Altfel spus, este necesară inserarea culturii într-un spațiu public determinat.

Alexandru Mamina

Revista „Annales. Histoire, sciences sociales”, n° 1, 2009, este consacrată legăturii dintre istoriografie și filosofie (istoria filosofiei), sau – pe un plan mai larg – legăturii dintre factorii sociali și cei culturali în istorie. Mai precis, se tratează despre modul în care interacționează aceștia și despre metodele de interpretare aferente.

„Studii și materiale de istorie modernă”, vol. XXII, 2009, p. 189–191

Un exemplu îl oferă articolul lui Jean-Pierre Cavaillé, *Liberer le libertinage. Une catégorie à l'épreuve des sources*, în care se arată cum analiza retorică a relației conflictuale dintre libertini și moraliști, adică analiza practicilor polemice, actualizează atât raporturi de forță, cât și transmiterea unei cunoașteri particulare. Pentru Jean-Pierre Cavaillé libertinul nu este libertin decât într-un context social și într-o conjunctură politică ce îl desemnează ca atare. Libertinajul nu reprezintă deci o realitate psihologică constantă, ci expresia polemică a unor relații conflictuale. Din această perspectivă, analiza categoriei libertinului este de natură să releve ceva esențial referitor la transformările culturale, sociale și politice de la începutul epocii moderne (p. 48, 56, 60-61).

În context, autorul prezintă diferitele forme de libertinaj – ca erezie creștină, iar apoi ca spirit filosofic –, felul în care s-au elaborat acestea în jurul comportamentelor și manierelor de a produce elementele cunoașterii, precum și concepțiile (evaluările) asupra libertinajului – considerat fie un ferment al anarhiei și al socialismului, fie un moment necesar în precizarea Luminilor și a libertății moderne (p. 49, 55, 63).

Articolul lui Antoine Lilti, *Comment écrit-on l'histoire intellectuelle des Lumières? Spinozisme, radicalisme et philosophie*, este o critică a interpretărilor unicauzale („moniste”) și teleologice, care stabilesc o succesiune univocă și necesară între fenomene altminteri complexe și contextualizate. Este cazul lucrării lui Jonathan Israel, *Radical Enlightenment: Philosophy and the making of modernity, 1650-1750* (în franceză: *Les Lumières radicales. La philosophie, Spinoza et la naissance de la modernité, 1650-1750*) care încearcă să prezinte spinozismul drept sursa directă a modernității occidentale, secularizate și democratice.

Antoine Lilti remarcă deficiențele documentare ale demersului, care, practicând „lectura printre rânduri”, ajunge să descopere influențe spinoziste și la autori care îl respingeau sau care nici măcar nu îl citiseră pe Spinoza, ori construiește corespondențe specioase între radicalismul filosofic și cel politic (p. 181, 193-194). El critică totodată determinismul „monist” al istoriei ideilor (în accepțiunea tradițională a termenului), care pierde din vedere chestiunea circulației și a cunoașterii reale a textelor pe care le consideră hotărâtoare (p. 178-179).

Pentru a evita riscurile finalismului preconcept, Antoine Lilti propune un model analitic deductiv – de la particular la general –, care surprinde diversitatea tipologică a ideilor („eclectismul teoretic al Luminilor radicale”), precum și legăturile structurale dintre acestea și contextul politic și național în care au apărut. (Filosofia radicală olandeză, de pildă, nu este inteligibilă prin raportare la stânga contemporană, ci la conflictul care a opus republica Țărilor de Jos Franței absolutiste – p. 202, 205).

Articolele din „Annales” clarifică așadar într-o măsură considerabilă relația „organică” și de influență reciprocă între social și cultural, care nu reprezintă planuri paralele sau consecutive în societate, ci alcătuiesc împreună structura ei de interese și comunicare. Prin urmare, nu trebuie să fie interpretate în termeni de cauză și efect (bază și epifenomen), ci în termeni interactivi, întrucât existența socială precizează cadrul reprezentărilor culturale, dar reprezentările asigură comunicarea și acțiunea în interiorul acestuia.

Pentru istoriografie în ansamblu, consacrarea unui număr acestei problematice în revista altădată „portdrapel” al istoriei seriale indică nu numai epuizarea „fizică” a cercetărilor cantitativiste, ci și deplasarea oarecum necesară a interesului către istoria intelectuală, care completează cadrul exterior al coordonatelor materiale cu resorturile interioare ale celor culturale.

Alexandru Mamina

„History and Theory. Studies in the Philosophy of History”, Volume 47, Number 4, 2008, găzduiește un remarcabil forum cu tema „God, Science and Historical Explanation” („Dumnezeu, știința și explicația istorică”). Este vorba, de fapt, despre un schimb de replici între Tor Egil Følrand (profesor de istorie contemporană la Universitatea din Oslo) și Brad S. Gregory (profesor de istorie medievală la Universitatea Notre Dame, cunoscută instituție catolică de studii superioare din S.U.A.).

Generat de un articol anterior al lui Brad S. Gregory, forumul din „History and Theory” reprezintă un model de discuție academică. Valoarea sa constă însă mai puțin în felul în care cei doi